

לא יסור שבט מיהודה – מלכי ישראל ומלכי בית חשמונאי

אברהם גארדימער

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בענין מלכות החשמונאים מפורסמת. הרי כתב הרמב"ם דרך שבח (הל' חנוכה ג:א): ... והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני. עכ"ל. אולם כתב הרמב"ן (בראשית מט:י): ואמר לא יסור... מעת שיתחיל להיות ליהודה שבט מלכות, לא יסור ממנו אל שבט אחר... ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה... וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צואת הזקן ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני. וזה היה עונש החשמונים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו תורה ומצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול... כל זרע מתתיה חשמונאי לא אבדו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי... ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהנתכם... לא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'... ע"כ.

ע"י בסה"מ (מ"ע קעג): היא שצונו למנות עלינו מלך מישראל יקבץ כל אומתינו וינהיגנו. והוא אמרו ית' שום תשים עליך מלך... ע"כ. הרי הרמב"ם לא הזכיר כאן ולא בהמשך ביאורו של מצוה זו שצריכין למנות מלך רק משבט יהודה ומבית דוד וכו'. וע"י בהל' מלכים (א:ז-ט): כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות, והרי המלכות לו ולבניו הזכרים הכשרים עד עולם. שני כסאך יהיה נכון עד עולם... אע"פ שלא זכה אלא לכשרים לא תכרת המלכות מזרע דוד לעולם, הבטיחו הקב"ה בכך... נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו מלך הולך בדרכי התורה והמצוה ונלחם מלחמות י"י, הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו. אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך... מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שני כסאך יהיה נכון עד עולם. אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסוק המלכות מביתו, שהרי לירבעם נאמר אך לא כל הימים. ע"כ.

הרי שיטת הרמב"ם היא שמותר להמליך מלך אחר מלך אפי' לאורך שנים רבות משאר שבטי ישראל שלא משבט יהודה ומבית דוד, ואע"פ שאין זה עיקר מלכות ואין למלכות זו קיום עולמי, ליכא איסורא במילתא, ונ' דמה"ט לא הביא כלל קרא דלא יסור שבט מיהודה. ולכן הצדיק הרמב"ם ושיבח את מלכות בני חשמונאי, דהא ס"ל דשפיר אקימו מלכותייהו. ופליג הרמב"ן מטעמי דנקט בפירושי'.

מיהו, ע"ע בסה"מ (ל"ת שסב): אמנם המלכות לבד כבר ידעת מכתובי ספרי הנבואה שזכה בה דוד. ובביאור אמרו כתר מלכות זכה בה דוד. וכן זרעו אחריו עד סוף כל הדורות. אין מלך למי שיאמין תורת משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד. וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לענין מלכות נכרי קרינן ביה כמו שכל מי שהוא מזולת זרע אהרן לענין עבודה זר קרינן ביה. ע"כ. וכ"כ הרמב"ם בפה"מ (סנה' י:א, יסוד הי"ב): ... אין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד. ע"כ.

הא איכא לאקשויי טובא, שהרי דברי הרמב"ם כאן בסה"מ לכאורה סותרים לגמרי את דבריו בהל' מלכים שהכשירו המלכת מלכים שלא משבט יהודה ומבית דוד, ופירט שם ש"נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל... הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו." ודברי הרמב"ם בהל' חנוכה, ששיבחו את העמדת דורות מלכים מבית חשמונאי, לכאורה נסתרים ג"כ ע"י דברי הרמב"ם כאן בסה"מ. ועוד, לפי פשטות דברי הרמב"ם כאן, היאך המליך אחיה הנביא ע"פ הקב"ה את ירבעם משבט אפרים (מלכים א יא:כט-לט)? הגם שפי' הרמב"ן (בראשית מט:י), "כאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך

אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צואת הזקן ונענשו בהם", וביאר שמלכי ישראל ההם "היו סומכים (בטעות) על דבר אחיה הנביא שמשח לירבעם" – דהיינו שהמלכת מלך פעם א' וכדומה שלא משבט יהודה מותרת, כמו המלכת ירבעם, ואסור רק להמליך מלכים אלו פעם אחר פעם, שזו מסירה את מסורת והמשכת המלכות משבט יהודה כשבט המיוחד למלכות – לפי פשטות דברי הרמב"ם בסה"מ, שהמלכת מלך אפי' פעם א' שלא משבט יהודה ומבית דוד ושלמה פסולה, היאך המליך אחיה את ירבעם?

אלא י"ל דס"ל להרמב"ם דאיכא ב' דינים במלך: יש **חלות שם מלך**, שחל מחמת המלכותו ע"י נביא (ולכתחילה גם ע"י ב"ד הגדול – הל' מלכים א:ג); ויש **דין זרע מלכות בעצם הגברא**, דהיינו שהוא מזרע דוד ושלמה. ש' הרמב"ם היא שלמלכי ישראל שלא מבית דוד ושלמה יש חלות שם מלך ודיני מלך, אלא אין אנשים אלו מלכים בעצם הגברא, שהרי אינם מזרע מלכות, והיינו מאי דכתב הרמב"ם (הל' מלכים שם הל' ח): נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל... הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו. אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך. ע"כ.

דין זרע מלכות בעצם הגברא דומה לדין כהנים, כמו שהשוואתן הרמב"ם בסה"מ שם: וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לעניין מלכות נכרי קרינן ביה כמו שכל מי שהוא מזולת זרע אהרן לענין עבודה זר קרינן ביה. ע"כ. מי שאינו מזרע אהרן אינו כהן, שהוא דין בעצם הגברא, וה"נ גבי מלך, מי שאינו מזרע דוד ושלמה חסר בדין גברא מהיות מלך, והיינו דכתב נמי התם: אין מלך למי שיאמין תורת משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד; ע"כ – כלומר שמי שאינו מזרע דוד ושלמה אינו מלך בעצם הגברא, שהרי אינו מזרע מלכות.

מיהו, כיון דאיתא נמי דינא דחלות שם מלך, דלא תלי אדין זרע מלכות בעצם הגברא, שפיר אית למלכי ישראל משאר שבטים שם מלך, דהא לא גרעו ממלך הבא מקהל גרים, שאע"פ שאסור למנותו מלך, מגזה"כ של לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא (סה"מ שם והל' מלכים שם הל' ד), משמע מדברי הרמב"ם שם דשפיר חלין עלי' שם מלך ומצוות המלכות, שהגם שהכתוב קראו איש נכרי ובוודאי לית לי' דינא דזרע מלכות בעצם הגברא, חלות שם מלך דבר נפרד הוא ושפיר חלא עלי' – וכש"כ שחלה על מי שהוא מזרע ישראל משאר השבטים שלא משבט יהודה ומבית דוד ושלמה.

זוהי ש' הרמב"ם. מיהו משתמע מדברי הרמב"ן דפליג וס"ל דאיתא חד דינא גרידא, דהוא חלות שם מלך, וכל ענין מלכות יהודה היינו שיש חיוב שהמושל העליון בתורת מלך קבוע יהי' משבט יהודה וששלושלת המלוכה תשאר אצלו. הרי כתב הרמב"ן (בראשית שם): שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו... היו המלכים המולכים על ישראל משאר שבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה... וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צואת הזקן... ע"כ. וגבי שאול פי' הרמב"ן שם: כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות, שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה... לא נתן להם מלכות של קיימא... ע"כ. ופי' שם עוד שדברי שמואל הנביא, שאילו לא חטא שאול היתה מלכותו קיימת עד עולם (שמואל א יג:ג), משמעם שלא היתה מלכות זו לבית שאול עד עולם מלכות מוחלטת על כל ישראל, ואדרבה אפשר שהיתה עד עולם רק על שבטי בנימין, אפרים ומנשה, או שהיתה מלכות בית שאול זו תחת יד מלכות יהודה; ע"ש ברמב"ן.

הרי ש' הרמב"ן היא שאין מלכות שבט יהודה דין בגברא של המלך, אלא הריהו דין בייחוד שבט יהודה להנהגת מלכות בישראל, שלא כשי' הרמב"ם.